

Kuinka yhteinen hyvä vaihtui omaisuuden jalostukseen

Arkkitehtikuntaa elähdytti toisen maailmansodan jälkeen usko parempaan huomiseen. Osallistuminen oli kouriintuntuvaa asuin- ja elinolojen parantamiseksi ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan rakentamiseksi.

Mattson, H. (2023). *Architecture & Retrenchment. Neoliberalization of the Swedish Model across Aesthetics and Space, 1968–1994*. Lontoo: Bloomsbury.

Ruotsissa jo 1930-luvulla valtavirtaistunut *folkhemmet* -ideologia toimi aikanaan esikuvana, jos ei koko maailmalle, niin ainakin Euroopalle. Arkkitehtitutkija Helena Mattsson on tutkinut pitkään Ruotsin modernismia, jolle alkutahdit lyötiin vuoden 1930 legendaarisessa ja lähes neljä miljoonaa kävijää keränneessä *Stockholmsutställningen* -näyttelyssä. *Gunnar Asplundin* kuratoima näyttely oli funktionalismin läpimurto Ruotsissa. Näyttelyn laineet löivät myös Suomeen Alvar Aaltoa myöten.

Mattsson on viimeisen kymmenen vuoden aikana keskittynyt pohtimaan kansankoti-ideologian radikaalia muutosta kohti Ruotsia nykyään dominoivaa uusliberalistista politiikkaa ja siirtymän aiheuttamia muutoksia arkkitehdin ammattikuvaan. Muutos ei toki ole rajoittunut Ruotsiin. Vaihdos, jonka Mattsson ajoittaa erityisesti 1980-luvulle, on kuitenkin ollut Ruotsin aiempaan politiikkaan nähden monia muita maita rajumpi. On siirrytty kokonaan toiseen ajatusmaailmaan.

Uusimmassa teoksessaan *Architecture & Retrenchment* (2023) Mattsson tarkastelee muutosta kuuden teeman ja tapaustutkimuksen kautta. Esimerkitapaukset ajoittuvat pääosin ajanjaksolle 1968–1994.

Euroopan hullu vuosi 1968 aiheutti luonnollisesti liikehdintää myös Ruotsissa. *Modellen* -näyttely Moderna Museetissa syksyllä samana vuonna oli urbanistiaktivistien demonstraatio, jossa tarkoitus oli keskustella ja kehittää kansankoti-ideologiaa kohti laadullisia ulottuvuuksia. Lasten rooli oli

näyttelyssä keskeinen. Poliittista kädenvääntöä tapahtui. Pariisin kevät oli innostanut vasemmalla laidalla peräänkuuluttamaan suoraa demokratiaa. Oikeisto vaati suurempaa yksilönvapautta. Alkutahdit pari vuosikymmentä kestäneelle ideologiselle kamppailulle oli lyöty.

Ruotsin *miljonprogrammet* oli sosiaalidemokraattien ja Olof Palmen ratkaisu 1960-luvun akuuttiin asuntopulaan. Vuosina 1965–1974 Ruotsiin rakennettiin ohjelman mukaiset miljoona uutta asuntoa. Rakentamisen ennätysvuodet, *rekordåren*, synnyttivät vuorostaan lähiöongelman. Ensimmäisiä maistiaisia saatiin jo vuonna 1972, kun Skärholmenin uudesta tukholmalaislähiöstä kuusi tuhatta kotirouvaa lähti marssimaan Tukholman keskustaan protestoidakseen kohonneita elintarvikkeiden hintoja vastaan. Tilannetta ei helpottanut ministeri Kjell-Olof Feldtin tv-tokaisu, jossa hän ilmaisi viisveisaavansa Skärholmenin kotirouvien protestista. Mattsson käy läpi Skärholmenin protestin ja analysoi Skärholmenin jo vuonna 1960 käynnistyneen suunnittelu-prosessin ja rakentamisen toteutuksen. Suunnitelmia leimaa äärimmilleen viety rationaalisuus, teollinen rakentaminen ja liikennetasojen eriyttäminen. Suunnitelmat lähetettiin jo tuolloin käytännöksi tulleella tavalla muun muassa vuokralaisjärjestöjen kommentoitavaksi. Vuokralaisten yhdistys piti perusratkaisua vanhentuneena. Lopulliseen kaavaratkaisuun vaikutti eniten Tukholman Kauppakamari, joka oli tilannut selvityksen Tukholman Kauppakorkeakoululta.

Kolmas tapaustutkimus ajoittuu pitemmälle aikajanelle. Mattsson käy läpi ruotsalaisen kollektiivitalohistorian, alkaen vuodesta 1935. Kysymyksessä on *Sven Markeliuksen* vuokralaisyhdistykselle suunnittelema, John Ericssonin kadulle valmistunut kollektiivitalo Tukholmaan. Markelius oli jo aiemmin tehnyt yhteistyötä *Gunnar* ja *Alva Myrdalin* kanssa. Toteutumattomaksi oli jäänyt Alvikiin suunniteltu yhteensä 600 asunnon palveluasumisen konsepti, jossa kolmeen asuinrakennukseen olisi sijoitettu asukkaiden yhteisiä palvelutiloja, kuten keittiöitä, ruokasaleja, pesuloita ja lastentarha. Mattssonin analyysi keskittyy paitsi lukuisiin eri vuosikymmeninä rakennettuihin kollektiivitaloihin ja niiden taustaksi tehtyihin selvityksiin kuin myös hyvinvointiyhteiskunnan muuttuneeseen rooliin. Kollektiivitaloissa kehitetty yhteisöllisyys osoittautuikin Mattssonille keinoksi siirtää aiemmin yhteiskunnalle kuuluneita sosiaalipalveluita kansalaisten itsensä hoidettavaksi.

Globen ja sen toteutus vuosina 1982–89 ajoittuu ajankohtaan, jolloin Ruotsi lopullisesti omaksui taloudellisen uusliberalismin. Ruotsin vapautettua luotonannon 21.11.1985 alkoi ennennäkemätön kiinteistökeinottelu. Arkkitehdeille riitti töitä, kun he loivat myyviä mielikuvia rakennuttajille ja rahoituslaitoksille. Asuntojen toimivuudesta ei ollut enää niin väliä. Raken-

tamismääräyksiä dereguloitiin olan takaa. Mattsson näkee kiivaana käydyssä keskustelussa rakentamismääräysten roolista selvän reaktion modernistista suunnittelua vastaan. Ilmapiiri näyttäytyi Mattssonin ruotimassa viidennessä tapaustutkimuksessa, joka koskee Tukholman Södra Stationin projektia.

Globen City ja Södra Station todensivat käytännössä sijoittaja- ja markkinavetoisen kaupunkikehittämisen paradigmanmuutoksen. Aiempia kaavoituskäytäntöjä korvattiin erilaisilla neuvotteluprosesseilla. Markkinavetoisuus ei välttämättä merkinnyt heikompa arkkitehtuurin laatutasoa. Södra Station-projektia, joka oli 1980-luvun Ruotsin suurin yksittäinen rakentamishanke, hoitivat Tukholman kaupunkisuunnittelussa Jan Inghe-Hagström ja Lars Brattberg. Erityisesti Inghe-Hagström piti kiinni kehittämästään laatuohjelmasta, jonka noudattamista toteutusvaiheessa valvottiin. Ricardo Bofillin suunnittelema puolikaaren muotoisesta valtaisasta asuinrakennuksesta, ”Bofills Båge”, tuli alueen maamerkki siinä kuin Henning Larsenin tornista, joka sai nimen ”Haglund’s Pinne”. Kokonaisuutta on aikoinaan kritisoitu sen postmodernistisesta arkkitehtuurista. Tosiasia tänä päivänä on, että alue sitä halkovine miellyttävine ja puistomaisine väylineen on korkeatasoinen ja viihtyisä.

Tenstan lähiöuudistus 1985–1994 on Mattssonin tapausesimerkeistä viimeisin. Uudistusta masinoitiin esimerkkinä vuorovaikutuksellisuudesta ja asukkaiden osallistamisesta. Projekti oli kuitenkin kehnosti johdettu ja jäi suurelta osin keskeneräiseksi. Vuonna 2014 pidetyssä seminaarissa sekä asiantuntijat että asukkaiden edustajat kuvailivat projektia uusliberalismin synnyttämäksi pysyväksi traumaksi.

Helena Mattsson tiivistää perusteellisen ja huolellisiin arkisto- ja lähdetutkimuksiin perustuvan teoksensa alakuloisesti. Ruotsista on 2000-luvulla kehittynyt Euroopan mittakaavassa jyrkkenevien tuloerojen maa. Kansankoti-ideologiasta ei voi enää puhua. Arkkitehtien rooliksi on muodostunut esteettisten puitteiden luominen jo tapahtuneelle kehitykselle, mikä on myös arkkitehtikunnan aktiivisen vaikuttamisen tulosta. Uusliberalismi on luonut arkkitehtuurille siis uuden sisällön.

Lauri Jääskeläinen